

Szebb élet felé

Írta:

Reiner Ferenc

Budapest, 1937

Minden jog fenntartva.

Felelős kiadó: Reiner Ferenc.

*Szalay Sándor könyvnyomdája
Budapest, VIII. kerület, Kender-utca 39.*

Az eszmények.

Eszményekről beszélünk, midőn fejlődésünk számára irányt, formát találtunk. Midőn képletekbe tömörítjük összes boldogság utáni vágyakozásainkat. Az emberi szellemnek ez a kiváltságos tulajdonsága, hogy magasabbrendű szellemi és életformák sorozatát alkotja, tragikus küzdelmet s örök sóvárgást eredményez. Az eszmények intenzitása egyenes arányban áll azzal a szellemi, akaratbeli és erkölcsi tehetetlenséggel, mely önmagát áttörni akarja a szenvedések periódusaiban, midőn az ember különösen reádöbben kicsinysége tudatára, a halmozódó szenvedések súlya alatt. Az eszmények ily módon részben praktikus jellegűek, megfelelően az életösztön elkeseredett kitörésének s hedonistikus színezetűek, részben aestetikai, vallási s metafizikai jellegűek, egy külön, a való élettől eibástyázott világ alkotásának tendenciájával, aszetikus aláfestéssel. Az eszmények ezen két fajtája párhuzamosan halad s lebeg az emberi szenvedések felett. Az emberi fejlődés és az ezzel járó átalakulás, mintegy menekülés az ősi ösztönöktől, melyek az örökös harcok fáklyavivői, s egyben egy ezekből származó állandó s növekvő félelem magvetői. A harci készség nem egy primär

adottság, mely mint megoldás és eszköz, a létfenntartási küzdelemben természetes előny s e keretben elsődleges spontán lelki megnyilvánulás. Az öntudattal fellépő kezdeti szemléletek lassan világosodnak s képezik ki magukból az építő elemeket, a gyakorlati megoldásokat a létfenntartás érdekében, a kényszerű igen heves iramban fellépő szükségletekkel szemben. Így az aránylag lassan fejlődő szellemiség, a tehetetlenség nyomasztó érzésével tölti meg az egyént, mely végül kirobbanáshoz, harchoz vezet. Az ember ily módon ébred szellemi csekélysege tudatára s az erőszakosan, gyorsan fellépő szükségletekkel szemben aránylag lassan fejlődő szellemiség kénytelen a harcba menekülni s kompenzálnia önmagát. Így a szellemi erőlködésből a lust princip alapján a neki könnyebb szellemi fekvésű harcba bocsájtkozik s ugyanezen lust princip alapján az egyén, félti harcokban életét, jó érzését, épségét s a közben kialakult kényelem és nyugalom érzetének is biztos talajt iparkodva teremteni, visszafordul a kombináló, elmélkedő, lassan, de rendszeresen haladó szellemiséghez.

Megtörtén pihenni, de lázas türelmetlenséggel.

S az üldözött, nyugalomra, pompás uralkodó erőkre, harmóniára, szépségre, nagy öntudatra és hitre éhező vágyak, egyéniségükre szabott gondolat világot nyitnak, az örökké való fogalmát megragadva, legtökéletesebb biztonság érzetért. Ez a gondolatvilág a nagy eszmények világa. Az esz-

mények két fajtáját látjuk hullámsani az ideális értékeket, majd a praktikus értékeket, magukba foglaló eszményeket. A praktikus eszmények cél és logikai irányzattal mérséklőleg hatnak az ember durva harci ösztönére, de mégis vezetik őket. A praktikus eszményeket a mérsékelt harc, az ideális eszményeket fokozott elmélyedés jellemzi. Az ideális eszményeket is kísérheti harcias porfelhő, de ez csak a tömegek fokozott elmélyedésre való képtelensége alapján jöhet létre, midőn időszerűtlenül, gyorsan, a nagy eszményeket megtorzítva, utilistikus alapon a valóságba kényszeríteni akarják, mereven, a fanatizmus olajával megkenve. Lassan kivilágosodik előttünk a kép s félős borzalommal látjuk a tragikus, a nagyot akaró, harcias és egyben lusta, a szentségre néző, közben véres, az önző munkától bütyköskezü embert. Sajnos, a nagy, ideális eszmények csak gyönyörű képek, melyeket élvezzük, mint a mézédés szörpöt. Üres óráinkban, mint szépségjelenségekhez, hozzájuk kúszunk, simogatjuk s makacsul körülöleljük őket, félő óvatossággal, nehogy a piszkos földre, a reális életbe belepottyanjának, örökkévalóak, mert nem akarjuk őket megvalósítani. Hiányzik a kellő elmélyedés, pregnánsan kifejezve: a türelem. Alighogy belekezdünk az életrekeltésébe, alattunk durva hang hívogat, a brutális, az izzadó élet. Olykor egy-egy darabka eszményt lecipelünk, de csak olykor... s igyekszünk elhagyni, mert igen nehezek a földön. Legközelebb

megint felkeressük őket, majd tőlük újra lebotorkálunk s kezdődik előlről a körforgás.

Eszmény és kultúra.

Minden kultúra az ideális, nagy, örök eszmények finom torzulata. Az emberi vágyak és a megvalósítás lehetőségei között, határtalan jövővel lüktet az emberi lélek. Minden korszak annyira aktív, amilyen szögbe csavarodik az örök, nagy eszményektől. Az aktivitás a tömegek számára könnyebben elviselhető, mint az ideális események igényelte passivitás, ez esetben önmegtágadás. A nagy, örök eszmények sehogysem találják meg a contactust a hevesen élő realitásokkal, annak dacára, hogy a lelkek vágyakoznak reá s mint célt ünneplik. A kultúra magába foglalja a célt, a legmagasabbrendű, időtálló, örök eszményeket s az utánuk való szomorú vágyakozást, továbbá, mert ezek a nagy eszmények oly elérhetetlen. messze vannak, kárpótlásul a kultúra hasonló, de hamisított, finomkodó eszményeket produkál, azzal az önámítással, hogy a gyakorlatban rugalmasabbak. Ezek az eszménypótlékok, finom magyarázatok, főleg erkölcsi téren, hogy a véges, a korszakokba tömörített élet, az időtálló, örök eszmények alapján a végtelen távlatában megbocsájthatók, hiszen önmaguk reformján keresztül, az örök, a végtelen

felé tendálnak. De a folytonos önreformok a végtelen irányában kizárják az egészbetömörülés s állandóság lehetőségét. Ezek az ideális eszmények pótlékai általában a tettek után, nem a tettek előtt válnak kontemplatív jelenséggé. Az ima vágyával leheli életre a nagyért nem szívesen lemondó álszent emberi kényelemszeretet. Mindazon lelki adottságokat, melyek a hamisítatlan örök eszményeket létrehozták, az áleszmények, a nagy eszmények pótlékai, mint dinamikus erőmmennyiséget, mint tömörítő, pusztán erőuralmi actiokört, abstrahálják s nem engedik differenciálódni, tartalmi vázlatokká kiterjedni. így az örök eszmények égise alatt azok pótlékai hatalmi törekvéseket takarnak, önmagukat áltatva, az ember történelmét s korszakokat alkotva. Továbbá az örökös harcokon keresztül akarják megvalósítani az örök eszmények lényegét, az örök élő s boldogító nyugalmat, amely ily módon egy értelmi ellentmondás ahelyett, hogy az örök eszmények alapján kiküszöbölnék a harcot. Végül az ideális eszmények pótlékai, a praktikus törekvésekben rejlő, az aránytalan nagyfokú egoizmust, mely alapján teher, nem irrationalisnak, inkább anestetikusnak akarják a tudatba beállítani, midőn az örök eszményeket csak látszólag elfogadják. Ezeket a geniális sofismákat nevezik a korszellem uralkodó magasabbrendű eszményeinek, melyek változnak, melyek alól korszakonként könnyű kibújni, melyek alatt, mint keménybőrű lelkiismeret árnyékában,

szabadon tombolhat a kényelmesebb, de időnkint menekülésre késztető állati, brutális jelleg. Végül a kultúra magába foglalja a praktikus eszményeket, az életösztön zord természetes kicsapódásait. Ezeket is a magasabbrendűség látszatával bíró ál-eszmények fűtik, a pillanatnyi vagy időszerű, a létfenntartási vagy hedonista célok megvalósítása érdekében, racionális módon mérsékelt egoizmus-sal. Mint előbb említettem, a mérsékelt, jobban mondva okos harc jellemzi őket. A praktikus eszmények a magasabbrendű eszményalkotás lélektani előmunkálatainak, működésének lezajlása után, a közvetlen előnyöket elváltoztatások alapján keresik, míg végül megszerzik az e tevékenységekhez szükséges működési formákat, képleteket. A praktikus eszmények háttérében lappangó, őket inspiráló, nehezen szublimálható ösztönök azok, amik öröknek mondhatók, de elveik, képleteik, gondolati fogalmazásuk változók. Az egyes kultúrák nem annyira nagyok és emelkedettek, inkább szellemesek és esztetikailag kápráztatók.

Szociális érzés.

A kultúra egy állandó, disharmonikus ingadozás, epekedés s ökölbeszoruló, vérző akarat, önmaga megváltásáért. Ezen mérgezett állapot egyetlen komoly antitoxinja, melyet a kultúra szervezete kitermelt magából, a szociális érzés. Ez is

az emberi gyengeség érzetéből fakad azzal az irányzattal, hogy az egyénnek az egoizmusa, a sokasággal való kapcsolatában, a többi ember sorsúzet elkerülve, bántatlanul elhelyezkedik s ily módon, a világegyetembe ékelt kicsinysége tudatára reáésmélt ember fajtájában sorsáért vagy sorsa ellen küzdhet. A sociális érzés híd, mely a nagy eszmények végtelen és örök volta s az emberi élet végességét igen érző ember között húzódik. A sociális érzés alkotó és kiegyenlítő jelenség. A sociális érzésben minden emberi tehetetlenség s az ebből származó kicsinységérzet s nyomasztó felelősségtudat elmerül, hogy helyet adjon önmaga számára egy magasabbrendű érték tudatnak, hogy őrajta keresztül áteszi egy sorsközösségre, az emberi fajtára, a harcot a parányi ember és a gygási világegyetem, közt. A sociális érzésben az egyén megézi, hogy az öröli es^rnérnyékhez igényelt, több-kevesebb önmehtagadást megosztja embertársaival s így könnyebb és szabadabb lesz. Hogy mindazon lélektani gyengeség, mely az örök eszményekre vágyó embert eltéríti azok megvalósításától, bekerülve az emberi közösség produkálta sociális érzés gyűjtőmedencéjébe, a közösség által védekezőleg kifejtett ellentámadás, az egyén előbb említett lélektani gyengeségét leigázza s így az egyén tudattalanul úgy érzi, hogy csak ez az erőszak válthatja meg őt attól a pusztulni nem akaró alacsonyrendűségtől, lelki kerékkötőjétől, mely nem engedi a földi pa-

radicsomot, a nagy eszmék megvalósítását a gyakorlatba átmenni. A sociális érzés az ész nagy-szerű villanásait részben kisajátítani igyekszik, mert az érték a magányban csak egy hideg, szomorú forma. A sociális érzés meghagyja és egyengeti az egyéniség fejlődését, hogy virágjában kisajátíthassa. Az egyéni érdeket finom eljárással az érdekszerűség fogalmává alakítja s az eiróriségre reánehazedő élet, létezés kényszerrel szemben az emberiség egoismusa (nem úgy, miat az egyén, mely túlzásra inkább hajlamos) nem zárhatja ki a nagy, örök eszmények felé történő komoly kapcsolódás törekvését. Végül a socialia érzés tükre megmutatja a torzképet is. Mind a közösség idegrendszere sok erejét áhító kicsiny emberi lény, kétségbeesett lelkierő tömörülése egy sűrű erőforrás, melynek formája önmaga, mely ha formát kivan, csak az erőt mintázza s így kénytelen önmagába visszatérni. Mozgását a szellemisség adja, örök törvényszerűség alapján. Erkölcese, kiterjedése, szépsége, hogy az örök végtelen felé tekint. Vitalitása, hogy túl akarja élni önmagát. Ellentmondást nem ismer, hajthatatlan és konok, mint az olyan erő, mely sok, de végül egy végső, kétségbeesett, utolsó emberi kísérlet sikeres eredménye avatott hatalommá s annyira ragaszkodik a nagy, örök eszményekhez, hogy nem igen tudjuk eldönteni, hogy azok szülei vagy testvérei. Minden pedagógia legkomolyabb támpontjai. Örök, nagy eszmények, sociális érzés, egyéniség s az

életösztön természetes kicsapódásai a praktikus eszmények.

Pedagógiai célkitűzés és az örök eszmények

A pedagógia célja, hogy eszményekhez vezessen s módszeresen, azok gyakorlásához szükséges szellemi erőket kiképezze, az egyént alakító befolyásokat s hatásokat, a szellemi és lelki rend elhelyezkedésében igazságokká, elvekké összegezve, tartalommal formálja, a világnézet keretében, az egyén érvényesülési, boldogság, életbölcseleti és szociális vágyainak harmonikus s célirányos működtetésével. A szellemi irányzatokat nem a pedagógia termeli ki, csak követi őket, hogy pedagógiailag vezetett s szellemileg kialakult egyén előtt új életlehetőségek s szépségek nyíljanak. A nagy eszmények, mint cél a pedagógia előtt lebegnek s a sikeres pedagógia, alapjában véve, praktikus, tendenciával a nagy eszményekbe való beleélést a gyakorlati élet keretében szorgalmazza. Minden lélektani és értelmi hatás az egyén sajátos filozófiájának kialakulásában közreműködik. Minden egyénbe foglaltatik sajátos filozófiája akár tudattalanul vagy tudatosan törekszik filozófiájára, azzal a világos célkitűzéssel, hogy filozófiáján keresztül megtalálja élete értelmét és célját, vagy

ha a tudatosság fényéig nem tolakszik az egyén sajátos életét egybefoglaló filozófiai felismerés, úgy tudattalanul az ösztönök, érzelmek s pillanatnyi praktikus előnyöket megragadó gondolatok hullámverésében sodródva, az ez által eredményezett folytonos tettevágyás s tettek symbolizálják az élet értelmét és célját befejezetten, egészen, a fejlődés lehetősége nélkül. Ez esetben az élet értelme és célja az élet mint rendszer, az élet létezése egyértelmű önmaga szellemi fogalmazásával s az egyén így készenkapott filozófiáján keresztül, inkább erő, mint szellemi jelenség, bevonul az élet dynamikájába s kedvező helyzetváltoztatásokra törekszik. Minden egyén alakítható a nagy örök eszmények irányában, ha a pedagógia képes arra, hogy az örök, nagy eszményeket az egyén számára mint praktikus jelenségeket is beállítsa. Nem megvalósíthatatlan teljesítmény. Annak dacára, hogy a pedagógia jellemnevelési s egyéb fejezete gyakorlatilag is ápolja ezt a törekvést, mégis az iskolapadokat elhagyott generációk nem éppen elegánsan igyekeznek osztály- s gazdasági helyzetüket megjavítani vagy uralmon tartani. A nagy ideálok jóindulatúlag lemosolygott kedves iskolai emlékké válnak, habár tudattalanul vágyakoznak reá. Az élet az más, mondogatják s ebben a fanyar mondatban eltemetik a legnemesebb értékeket. A pedagógia a nagy eszményeket a költészet hófödte csúcsaira, vagy napfényben csillogó, színpompás mezőkre hurcolta. Olyan égi

magasságokba cipelte, hogy a szívek megremegtek, a szemek elkápráztak a messzeségtől. Elefántcsont-tornyokba, szentélyekbe zárták s andalító csevegéseken keresztül akarták belopni az ifjúság szívét, a zárt márványajtókon keresztül. A pedagógia nem merte dörgedelmesen hangoztatni, hogy a nagy eszmények gyakorlati szempontból sokkal értékesebbek, mint a leplezetlen, durva harcmodor. Az életvitellel kapcsolatos boldogság szempontjából az egyénnek mindegy, hogy milyen (természetes formákba s erkölcsi keretbe szorítva) eszközökkel éri el sikereit. A gyermek, a serdülő, a fenséges, nagy szólamokat misztikummal, bámulattal, félős hidegséggel, tiszteletteljesen iogadja, de az előtte állandóan hangoztatott varázsigt, hogy a jóságon, nemességen, megértésen stb. keresztül, a legközelebbi kicsiny, közönséges praktikus célokat is könnyebb elérni, mint az állati harci vágy raffinált forgatásával, ezt egészséges egoizmusával szívesen hallgatja s bevési lelkébe. Érzékeny lelkek szerint profanisáalom a nagy eszményeket. A nagy eszmények nemcsak aesztikai kellemességek, hanem szomorú emberi vágyakozások, menekülés a durva, ősi ösztönök nyomása alól s gyakorlata, hogy a közönséges ösztönöket az élet feladata feladataiban ne engedje az állandó gyakorlatban megerősödni, ellenkezőleg, belopja magát az élet gyakorlati területeire s ott fokozatosan finomító hatást gyakoroljon. Az egyént érintő hatások lélektani feldolgo-

zása, a szellemi és lelki adottságok mennyiségi és minőségi kereteiben teljesedik. A mennyiséget az állandó gyakorlat megtartja és fejleszti, a minőséget az ember sajátos, tudattalan vagy részben tudatos filozófiája hangsúlyozza. Az ember szellemiségét kívülről annyi hatás érintheti, amennyit létezésének rendszertani fogalmából következő, belülről feldolgozni képes s a szellemiség minőségi alakulását is ez a körülmény határozza meg. Tehát mindaz, ami szellemiségünket foglalkoztatja, legtágabb értelemben, mondjuk: metafizikai értelemben, a létezés rendszertani fogalmából következően, bátran praktikus öncélúnak tekinthető, hisz még a legelvontabb megismerés is, a létezést önmagát vizsgálva, továbbá a létezés és az egyén közötti kapcsolatát vizsgálva, ha gondolatilag is, a létezést akarja kimeríteni, hogy a létezést minél nagyobb kiterjedésnek s értelmi egésznek központilag átérezzük s így életösztönünk egy örök-kévaló rendszerrel kerüljön, öntudatlanul, kapcsolatba, így életösztönünk fokozódik s ez adja ennek azt a jellegét, hogy nem akar megbarátkozni az elmúlással s természetesnek s igazságnak érzi magát, mint a létezés örök rendszerének folyamatos részecskéjét. Így tehát az ember szellemisége hajlandó praktikusnak felfogni s felhasználni minden elvont, látszólag gyakorlatiatlan jelenséget az életösztön szempontjából. A leghatásosabb módszer, mely az emberi szellem ezen beállítottságához elvezet, a pedagógiai célkitűzés, hogy ne any-

nyira filozófia-történetét oktassa, hanem a filozófia elmélyedésre való készségét erősítse. A filozófia még egyetlen embert sem tett életképtelenné, mint azt a gondolkodástól irtózó filiszter-koponyák világgá kürtölik. Előfordul, hogy alapján véve életképtelen ember a bölcselethez fordul, de ez nem jelenti, hogy a bölcselet tette életképtelenné. A filozófiai elmélyedés a legközvetlenebb kapcsolatban áll az életösztönnel s bizonyos fokig annak következménye. Mint fentebb említettem, az egyén szellemi tartalmának minőségét az öröklési tényezőkön fölül sokkal jobban meghatározza tudatos vagy tudattalan filozófiája. A filozofáló szellemi erő, átfogó, összevonó szellemi tevékenység, mely a magasabb szinten a megismert lényeg részeit hajlandó egyenlőnek tekinteni s ezen az alapon, a nagy örök eszmények, mint elvont gondolatok s a közvetlen gyakorlati célokat szolgáló gondolatok, mint egyenlő jelenségek, minőségi különbség nélkül foghatók fel. Az egyén sajátos filozófiája pedig, hogy sorsában, életkörülményeiben mennyiben törekedhet erre, mennyi a mozgási köre, mennyire haladhat ezen természetes filozófiai elindulásában, hol akad meg ideiglenesen és véglegesen.

Gyakorlati elgondolások.

A filozófiai elmélyedésre való készséget hogyan fejlessze a pedagógus? Minden ismeretet az ismeretlennel hozzon kapcsolatba. Az egyes tudományos tételek ismertetésével párhuzamosan sorakoztassa fel mindazon problémákat, amelyek a tudomány jelenlegi állapota szerint még megoldatlanok, de egyben a legközelebbi tudományos célok. Az „Igazságok“ értelmezésével kapcsolatban a pedagógus hangsúlyozza, azonnal és állandóan az ember, az egyetemes célok és a megismerés közötti összefüggéseket. A nevelő juttassa növendékét bizonyos sikerekhez s utána megtárgyalja a sikerhez vezető indító okokat s szellemi és lelki összetevőket. Ezekből abstrahálja az állandó „emberi“ jelleget s momentumokat, s megállapítja az „emberi“ célkitűzéseket. A mulandó, hamar lezajló hangulati jelleget, az idő fogalmában feloldja. Az ismeretlen fogalmát a pedagógus érzékeltesse rajzon, zenén, költői elbeszéléseken keresztül, egyben meghatározza, hogy az ismeretlen, mint fogalom, egy szellemi forma, mely az ismeretlen mögött lakozó lényeket ez idő szerint nem engedi láttatni. Így a nevelő időről időre ki-

kérdezi növendékét, milyen titkokat lát maga körül s a növendék értelmezze, milyen célt, igazságokat s jelentőséget tulajdonít ezeknek. A titkokra sorozatosan reábukkanó növendék mindenre magyarázatot ad, a pedagógus szívesen hallgatja, jóindulatúlag biztatja, de nem fogadja el végérvényesen, csak jelzi, hogy a növendék megközelíti a rejtélyt s ez a módszer addig folytatódik, míg a növendék önmagától reábukkan az időtálló, nagy, örök eszményekre. Továbbá a pedagógus növendékeit két csoportra ossza rövid időre. Az egyik számára írjon egy mesét vagy elbeszélést, amely olyan emberek együtteséről szól, kik a nagy, örök eszmények alapján élnek. A csoportnak felolvasa s egyben indítványt tesz számára: meg tudja-e valósítani a csoport az elbeszélésben megrajzolt ideális emberi közösséget, ha színpadszerűen is, rövid időre. A kísérlet elmúltával a csoport minden tagja beszámol élményeiről, gondolatairól. A másik csoport tagjai ezt a próbát figyelik s a figyelés közben kialakult nézeteiket, élményeiket, gondolataikat köteles beszámolóikban nyilvánítani. Az első csoport próbaidejének végétével a második, eddig csupán figyelő csoport lép aktivitásba, s megvalósítja az első csoport ideális emberi közösséget jelképező kísérletet. így praktikum és nagy eszmények egybeolvadnak. A pedagógus a gyermek minden praktikus megmozdulását figyelemmel kíséri s felszólítja növendékét, hogy összegezze praktikus céljait s ugyanakkor a

nagy eszmények sorozatát, mint emberi célokat. Az egyes praktikus célokat az ideális eszmények skálájának valamelyikével kösse össze. A növendék egy darabig ily módon élve, cselekedve, kötelezően leírja eközben keletkezett gondolatait s lelkiállapotát addig, míg összes praktikus céljait, a nagy eszmények skálájának mindegyik tagjával, össze nem kötötte. Továbbá, a gyermek minden sikere alkalmából a nevelő megkérdezi őt, hogy csak ezért a sikerért él? Vagy másért is? A pedagógus felsorakoztatja növendékeivel annak számátalan élményét. Megkérdezi tőle, mi következhetik ezután? A növendék élettapasztalata, ember- s világismerete alapján következtetve látja a világ és a közötté élő kapcsolatot. A pedagógus, midőn a növendék újabb, komoly ismeretekhez jut, felszólítja, mi a véleménye ez újabb ismeretekben rejlő igazságok múlandósága felől s milyen módzatot, segítő elveket tudna elképzelni, hogy változatlan, állandó, örök maradjon. Az intuíció gyakorlatát is vegye programjába a pedagógus. Kissé bonyolult problémákba vezesse be növendékét s alapvető, de nem részletesebb vagy részben kidolgozott, a problémához vezető ismereteket nyújtson. A növendék ilyen módon egyénisége alapján igyekezzen megoldani a problémát. Végül, az életbölcséleti hajlandóság kiképzését elősegíti a pedagógus, ha az élet értelmének és céljának időnkinti meghatározását elvárja növendékétől. Természetesen a növendék saját életéből, érde-

keiből kiindulva, annyiban fog általános megállapításokhoz jutni, amennyi akadályt lát felmerülni életvitelében s ezt a körülményt könnyebben akarja áthidalni, midőn életbölcseleti fogalmakkal helyettesíti az életében erőteljesen kidomborodó reális akadályokat.